

semmiképp se szűkíthető csupán hazánk területére. Ugy gondolom, Beluszky Pál vitacikke éppen a földrajz lényegi feladatainak helyes felismerése és *elismertetése* révén visz közelebb ahhoz az arkhimédieszi ponthoz, ahonnan – mindenfajta átkot lerázva – tudományágunk végül is kimozdítható jelenlegi áldatlan helyzetéből.

BARTA GYÖRGYI (MTA Regionális Kutatások Központja):

*A földrajz válsága nemcsak magyar jelenség*

1. Nem a gazdaságföldrajz hazai képviselőit szeretném védelmezni azzal az állítással, hogy a világon majd mindenütt válságba került a földrajz tudománya. (Ez ugyanis korántsem zárja ki a magyar földrajztudomány lemaradásának tényét a nemzetközi színvonaltól.)

Híres amerikai egyetemeken zárnak be földrajzi tanszékeket, és a földrajz egyetemi oktatóinak létszámát sok, nálunknál gazdagabb országokban is korlátozzák, szűkítik. Csökken az egyetemekre felvehető földrajzos hallgatók létszáma, és még inkább problémát jelent a földrajzszakot végzettek elhelyezkedése. Csökken a földrajz oktatásának óraszámja az általános és középiskolákban, végül is lankad az érdeklődés „minden fronton” a földrajz iránt. Sok helyen nem beszélhetünk a földrajz „abszolút” visszavonulásáról, csak korábban elfoglalt helyének, szerepének csökkenéséről a többi tudomány között.

Mindez valószínűleg azzal magyarázható, hogy egyrészt a földrajz nehezen találja meg új helyét a modern tudományok között, másrészt a tudományos kutatás – a részismeretek fantasztikus felhalmozódása következtében – sokkal inkább a specializálódás felé halad, vagyis ágazatokra, alágazatokra bomlik (és így gyakran több a kapcsolata a rokontudományok hasonló ágazataival és alágazataival, mint a földrajz többi ágával), mint a szerző által hangsúlyozott, és olyannyira hiányzó szintetikus megközelítés felé (amely valójában a földrajztudomány lényege).

2. A fejlett nyugati világban, ahol a gazdaságföldrajz legjelentősebb tudósai élnek, és ahol a legkiemelkedőbb eredmények születnek, számottevő arányeltolódás tapasztalható: a francia és a német földrajz nyilvánvalóan veszített korábbi presztízséből, míg az angol–amerikai részarány dominálónak vált, elsősorban az amerikai befolyás növekedésének köszönhetően. A nemzetközi földrajzi konferenciákat az angol anyanyelvűek uralják, olyannyira, hogy a gazdaságföldrajz világnyelvévé is – sok más tudományhoz hasonlóan – az angol nyelv vált. Ugyanakkor nekem az a benyomásom, hogy ez a nyugati világ – a gazdaságföldrajz általános ismereteiben, az új ismeretek elterjesztésében – a korábbi időkhez képest egységesebbé vált. Egy finn, amerikai vagy olasz egyetemistának hasonló a földrajzi tananyaga, de még inkább hasonlóak a földrajzi ismeretei. A nyugati országokból érkező kutatók, szakemberek így – egy-egy konferencián – hamar szót értenek, de legalább is jól értik egymást, hiszen alapismereteik azonos forrásból származnak. (A színvonalasabb nyelvtudásról nem is beszélek.)

A szocialista országok geográfusainak alapvető problémákkal kell megküzdeniük, ha követni próbálják a világszínvonalat. Ez a küzdelem jelenleg főleg egyéni ambíciókból áll, a magyar egyetemi tananyagok a földrajztudomány alapvető műveit hagyják ma is figyelmen kívül, vagy csak rendkívül felszínes megismerésre adnak lehe-

tőséget. (E művek jelentős részének nincs magyar fordítása, pedig egyetemistáink jó-része nem olvas angolul, sem más idegen nyelven.) Hozzáteszem, hogy a földrajzot ok-tatók sem rendelkeznek átfogó ismeretekkel az említett művekről, irányzatokról, el-méletekről, hogyan tudnák akkor tanítani?

Korábban nemigen volt módunk elszigeteltségünket feloldani, és bár ma az ideológia, politika már egyre kevésbé áll útajában a nyugati szakirodalmi ismeretek megszerzésének és hasznosításának, jelenleg növekvő pénzügyi gondjaink akadályoznak a külföldi könyvek, folyóiratok beszerzésében, külföldi ösztöndíjak megszerzésében, konferenciákon való részvételben. Amikor egy kutató a nemzetközi konferenciákon hall először alapfogalmakról, alapvetően fontos művekről, és többnyire hiányos nyelv-tudása még ráadásul zavarja a megértésben is, ez már szinte behozhatatlan hátrányt jelent számára. Pedig nincs más út: a bezárkózás a szocialista országok teljes leszakadá-sához, elmaradásához vezet a tudományos életben is, nemcsak a gazdaságban.

3. Bár a szerző részletesen elemzi az alap- és az alkalmazott kutatások közötti kedvezőtlen arányeltolódást és ennek káros következményeit, további érvekkel szeret-ném ezeket a megállapításokat kiegészíteni:

Nemcsak az a probléma, hogy az alkalmazott kutatásoknak többnyire a meg-rendelők igényeit kell követni (csak ebben az esetben hozzák meg anyagi hasznukat), ami rövid határidőket, ennek megfelelő felszínes vizsgálatokat von maga után, sőt sok-szor a kutatók meggyőződésével nem egyező véleményt kénytelenek képviselni (pél-dául bizonyos – már többnyire megszületett – gazdaságpolitikai döntést kell igazol-niuk stb.). Mindezt azonban viszonylag lelkiismeretfurdalás nélkül tehetik, hiszen az alkalmazott kutatások nagyobb részét sohasem alkalmazzák. Én a legnagyobb problé-mát mégis abban látom, hogy az alkalmazott kutatások eredményei megkérdőjelezhe-tők, bizonytalanok, ha nem épülnek alap kutatásokra, szilárd elméleti alapokra. Tehát az alap- és alkalmazott kutatások, az elméleti és empirikus vizsgálatok közel sem sza-kíthatók el egymástól hosszú távon. Amennyiben a kutatók csak alkalmazott kutató-sok végzésére kényszerülnek, igen gyorsan kimeríthetik tudástartalékaikat, és a közel-jövőben (nem ritkán már a jelenben is) nem képesek választ adni a felmerülő gyakor-lati problémákra sem (például az extenzív gazdasági szakasz lezárulásával a területi tervezők tanácstalanokká váltak annak a kérdésnek a megítélésében is, hogy mi jelenti ezután egy-egy térség valóságos fejlődését; és ugyanígy nemigen tudnak választ adni kutatóink a foglalkoztatás térbeli feszültségeinek megoldásával kapcsolatban felvető-dött kérdésekre stb.). Az alap kutatások, a részeredmények szintézise, a belső összefü-gések felismerése, elméletté olvasztása a kulcsa annak, hogy a kutatók legalább két lé-péssel megelőzzék korukat.

4. A Beluszky Pál által megjelölt kivezető utakat további elágazásokkal bőví-teném:

– Sokkal tágabbra kell nyitni érdeklődésünket a világban elért tudományos eredmények iránt. Mindent meg kell tenni a nyelvtudásunk megerősítése, a külföldi tapasztalatok bővítése és rendszerezése, valamint az alapismeretekbe való beépítése érdekében, ha meg szeretnénk szabadulni földrajztudományunk aggasztó mértékű pro-vincializmusától. (Nemcsak a kutatók és az oktatók, de az egyetemi hallgatók számára is lehetővé kellene tenni az ösztöndíjak elnyerését; meg kellene kezdeni a külföldön

megjelent földrajzi alpművek magyar nyelvre fordított publikálását; külföldön használatos tankönyvek számunkra is értékes fejezeteivel kellene kiegészíteni hazai tankönyveinket stb.).

– A földrajzoktatás hiányosságait nem kívánom újra elismételni, Beluszky Pál ezt kitűnően megtette. Kiegészíteném viszont azzal, hogy a posztgraduális képzés bevezetése tehetné szervezetté és színvonalasabbá a tudományos fokozat szerzés körülményeit, adhatna új keretet az egyetemi és kutatóintézeti geográfusok együttműködéséhez, és pótolhatná a ma már eleminek vélt, mégis hiányzó ismereteket.

– A jelenlegi gazdasági helyzet és az MTA bizonytalan pozíciói akadályokat gördítenek az elé a törekvés elé, hogy csökkenjenek az alap és az alkalmazott kutatók közötti aránytalanságok. Meg kell fordítani azt a tendenciát, amely azokat a kutatóintézeteket helyezi a rangsor elejére, amelyek különmegbízásokból jelentősen ki tudják egészíteni költségvetésüket. (Még akkor is, ha például ez a gazdaságföldrajz számára átmenetileg kedvező.) Csökkenteni kellene a pályázatok számát, jobban át gondolni témáit, viszont növelni kellene az egy-egy pályázat elnyerésével járó díjat. A kutatóintézeti vezetésnek felelősebben kellene gondolkodnia és mértéktartóbbnak kellene lennie a külső megbízások elfogadásában.

– Hosszú idő óta állandó feszültség van a „hadra fogható” földrajzkutatók, területi szakemberek száma és a rájuk háruló feladatok mennyisége között. (Érdemes megfigyelni a területi kérdésekkel foglalkozó folyóiratainkat, milyen szűk az „írással foglalkozók” köre; milyen nehéz összeállítani olyan csoportot egy-egy konferencián, akik egyenrangú partnerekként vitatkoznak stb.). De nemcsak a potenciálisan alap kutatásokkal foglalkozók száma csekély, hanem azoké a jól képzett tervezőké, területi szakembereké is, akiknek fő feladatuk viszont az alkalmazott kutatás lenne.

ERDŐSI FERENC (MTA Regionális Kutatások Központja):

*A földrajz tekintélyhiányának néhány okáról*

1. A szorosabb értelemben vett *társadalomföldrajz* (amely tehát nem foglalja magába a gazdaságföldrajzot) a Magyarországon inkább csak az utóbbi két évtizedben kibontakozó „puha” *társadalomtudományok közé tartozik*, azok „későn érő gyermeke”. *Kibontakozásához sem a monoideologikus politikai viszonyok, sem a tudományok globális és hazai fejlődésének fő irányzatai nem kedveztek.* Először a műszaki tudományokat helyezték előtérbe, majd úgy tűnt, hogy a nagy kérdésekre a fizikusok adnak választ (Dürrenmatt!), azután a zöld forradalomban és a vele szinte egyidőben elmélyülő környezeti válságban a biológusok-ökológusok szavát leste az emberiség. Ebben a vonulatban nyilvánvalóan inkább csak a természeti földrajznak (amelynek kialakult a megfelelő tereuma) volt mit kereskednie. A gazdasági földrajz (= „a termelőerők területi elterjedésének tudománya”) addig „riszálta magát” a gazdaság-, föld- és műszaki tudományok között, míg nem kevés elnéző cinkosság árán bekeveredett a „kemény” *társadalomtudományok közé.* Azóta is a „csoporttársaival” kommunikálni alig tudó csodabogár, amely még arra a legalapvetőbb kérdésre, hogy „Mi - hol - miért?” a legutóbbi időig is csak meglehetősen sablonos választ volt képes adni az ökonómiai telephelyelméletekből kölcsönvett néhány „objektív” telepítő tényező monoton ismét-